

gram for projektets anden fase kun at være hensigten at inddrage publiceret materiale. Dette synes ikke helt forståeligt, da tilsvarende svenske undersøgelser i projektet for undersøgelse af den svenske velstands udvikling 1925-60 (publiceret 1970 ff.) inddrager, hvad der i historisk terminologi må betegnes som primærmateriale,¹ især da de svenske undersøgelser ved det danske projekts start blev betegnet som inspirationskilde for det danske projekt.²

Selv om bogen således ikke går så dybt i kildeproblemerne, som det kunne ønskes, er den på de fleste punkter en god indføring. Det må især fremhæves, at forfatterne, der for alle hovedkapitlernes vedkommende er cand. polit.er, i højere grad end man er vant til fra fremstillinger skrevet af historikere, eksplicit fremlægger forudsætningerne. Til gengæld kan kendskabet til den historiske udvikling til tider være ret spinkelt. F. eks. skriver Ingrid Henriksen i kapitlet om politiske og kulturelle forhold (s. 137) efter gennemgangen af valgretsreglerne til Folketinget iflg. 1866-grundloven, der stadig gjaldt de første 25 år af undersøgelsesperioden: »Til Landstinget var valgretsreglerne nogenlunde de samme, blot foregik valget her indirekte ved valg af valgmænd, der så igen valgte landstingsmændene«. Dette er ikke rigtigt. Der var faktisk en ret stor forskel på vælgerkorpset til de to ting, hvad der havde en vis betydning for den politiske udvikling 1864-1901.

Poul Thestrup

Uffe Østergaard (udg.): Den materialistiske historicopfattelse i Danmark før 1945.

1. En antologi med eksempler på forholdet mellem teori og praksis. Kbh., Modtryk 1973. 351 s. Kr. 35,00.

Den store og stadig voksende interesse for arbejderbevægelsens historie i de senere år har nok frembragt resultater, men beklageligvis endnu ikke udmøntet sig i en brugbar fremstilling af arbejderklassens og arbejderbevægelsens historie i Danmark. Dette har flere årsager og blandt de væsentligste er vel nok forskellige politiske og metodiske opfattelser forskerne imellem både med hensyn til 1) hvornår en sådan fremstilling kan eller bør skrives, 2) hvordan eller på hvilket metodisk/politisk grundlag den bør skrives, 3) for hvem og med hvilket politisk sigte en sådan fremstilling skrives. Jeg skal ikke her fortælle mig i en udredning af de enkelte punkter og de divergerende opfattelser, men kun henvise til »Meddelelser om forskning i arbejderbevægelsens historie«, henholdsvis nr. 3 (1974) og nr. 5 (1975) samt »Den jyske historiker« nr. 1 (1973/74) og nr. 4 (1975), der afspejler en stor del af de seneste års førte debat.

Mens der således mangler udarbejdelse og udgivelse af en arbejderbevægelsens historie findes der derimod adskillige udgivelser af socialistiske tekster, der beklageligvis alle har det til fælles, at de ignorerer fagbevægelsen. I 1968 udkom Lise Tøgeby: »Var de så røde? Tekster og dokumenter til belysning af socialdemokratiets gennembrudsår«. I 1970 forelå Carl Heinrich Petersen: »Danske revolutionære. Ideer, bevægelser og personligheder«. I 1973 udkom »Dansk socialistisk teori«, en antologi ved Jette Lundbo Levy og Morten Thing. Uffe Østergaards antologi, ligeledes fra 1973, er således ikke

¹ F. eks. Ulf Olsson, Regionale löneskillnader inom svensk verkstadsindustri 1913-1963. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs Universitet 24, Göteborg 1971.

² Gunnar Viby Mogensen, Research into the Distribution of Prosperity. A Danish comment on some Swedish contributions. The Scandinavian Economic History Review XXI, 1973, s. 84.

den første af sin art, men det må fastslås, at de enkelte antologier kun på få punkter overlapper hinanden m.h.t. udvalg af tekster. Hver for sig fremstår de som selvstændige enheder med forskellige udgangspunkter og formål. Uffe Østergaard (U.Ø.) gør dog opmærksom på, at hans antologi skal benyttes sammen med de andre foreliggende materialesamlinger (s. 26).

U.Ø. præsenterer i sit første bind (der skal ialt udkomme tre) tekster af: Peter Knudsen, Gerson Trier, Nic. Petersen og Gustav Bang. Foruden biografiske data om de enkelte teoretikere er antologien forsynet med en indledning, som ikke kun er en almindelig introduktion til de enkelte tekster, men også er et forsøg på at sætte de enkelte tekster ind i en bestemt forskningsstrategi i overensstemmelse med formålet for udvalget af tekster. Indledning og tekstudvalg udgør således en enhed, idet U.Ø. først præsenterer sine præmisser og derefter demonstrerer dem i det optrykte tekstmateriale.

I sin indledning giver U.Ø. fire begrundelser for at beskæftige sig med den materialistiske historiefattelse i Danmark: 1) den materialistiske historiefattelse udgør det bærende led i den marx'ske teori, 2) denne teoris status er det vigtigste vidnesbyrd om forholdet mellem teori og praksis i arbejderklassen og dermed den bedste indfaldsvinkel til studiet af arbejderklassens historie og revolutionære muligheder, 3) fremdragelsen af en blandt faghistorikere overset tradition kan benyttes som springbræt i det historie- og videnskabsteoretiske opbrud, der i disse år sker indenfor alle samfundsvidenskaberne, 4) den voksende interesse for marxismen og dermed følgende slid på original-eksemplarerne berettiger en sådan udgivelse. Punkt tre og punkt fire kan efter min mening kun bifaldes. Inden der foretages en nærmere vurdering af forholdet mellem tekstudvalg og indledning skal jeg i det følgende forsøge at diskutere punkt to, som udgør antologiens centrale led.

U.Ø. hævder, at studiet af den materialistiske historiefattelse er den bedste indfaldsvinkel til studiet af denne teoris status på forskellige tidspunkter i arbejderklassens historie (s. 11), og at man via en analyse af teoriens status får et godt begreb om arbejderbevægelsens forhold til det kapitalistiske samfund og dermed en god hjælp til etableringen af en ny arbejderbevægelsens historie. Videre mener U.Ø., at det afgørende problem i denne historie må være en bestemmelse af reformismens karakter (s. 12). Kernen i reformismen udgøres ifølge U.Ø. af en adskillelse mellem teori og praksis, og i den danske arbejderbevægelse møder vi efter U.Ø.s mening fra første færd en total adskillelse mellem teori og praksis (s. 13). Efter min mening er U.Ø.s opfattelse problematisk på flere punkter. Først kan man stille spørgsmålet: hvordan etableres en ny arbejderbevægelsens historie ved en analyse af teoriens status, når vi i dansk arbejderbevægelse efter U.Ø.s mening møder en total adskillelse af teori og praksis? Konsekvensen af denne bestemmelse må da være, at man i stedet undersøger arbejderbevægelsens praksis og i overensstemmelse med den materialistiske historiefattelse vurderer praksis ud fra samfundets ændring. U.Ø. overvurderer ikke alene den marx'ske teoris betydning for arbejderbevægelsens praksis, men betragter tilsyneladende også marxismen som dansk arbejderbevægelses »officielle« lære. Marxismen i II. Internationales version havde før 1914 vundet en ret betydelig indpas i arbejderbevægelsens teoridannelse, hovedsageligt i perioden 1881-90 og ca. 1900-15. Men ligesom udviklingen for arbejderbevægelsen som helhed forløber modsætningsfuldt, således gør det samme sig gældende for teorien som helhed. U.Ø. synes alene at fokusere på den marx'ske teoris status i dansk arbejderbevægelse, i stedet for at vurdere bevægelsens teoretiske produktion i sin helhed. Eksempelvis bliver den teoretiske udvikling i marxistisk retning i perioden 1900-1915 mindre forståelig, hvis man ser bort fra, at denne periode foruden en betydelig marxisme-perception bar præg af en dyb reformistisk ideologi,

der fik sit udtryk gennem F. J. Borgbjerg. Ved alene at vurdere den materialistiske historiefattelses status kan det ikke undre, at vi fra første færd møder adskillelsen mellem teori og praksis i dansk arbejderbevægelse. Jeg er derfor uenig med U. Ø.s definition af reformismen som en adskillelse af teori og praksis. En sådan definition udelukker efter min mening af for analysen af de kvalitative former for reformisme. F. eks. kan man med U. Ø.s definition miste blikket for de kvalitative ændringer som reformismen har gennemgået op til vor tid. F. eks. kan man efter min mening ikke sætte lighedstegn mellem den aktive reformistiske politik før 1914 og den mere kriseforvaltende reformisme i 30'erne, hvor målsætningen trådte stærkt i baggrunden for udvidelsen og bevarelsen af »folkets« sociale og politisk/kulturelle rettigheder inden for det bestående samfund. Endvidere giver U. Ø.s definition af reformismen indtryk af, at denne ikke har nogle teoretiske forudsætninger, men blot er en pragmatisk politik ud i den blå luft. I realiteten anvender U. Ø. kun begrebet teori i forbindelse med den marx'ske teori, et forhold, der går igennem U. Ø.s vurdering af de enkelte tekster.

I forbindelse med U. Ø.s behandling af forholdet mellem teori og praksis i dansk arbejderbevægelse savnes efter min mening en diskussion af spørgsmålet, om hvorvidt marxismen overhovedet kunne overtages af arbejderbevægelsen eller hvorvidt der i dansk arbejderbevægelse var behov for en sådan teori. Spørgsmålet kunne f. eks. formuleres som følger: Hvilke muligheder var der i Danmark for et revolutionært parti, der kunne føre en politik med overensstemmelse mellem teori og praksis? Spørgsmålet kan naturligvis ikke entydigt besvares her, men jeg skal forsøge at illustrere problemstillingen med et citat. Efter det første virkelige forsøg på at opbygge et revolutionært parti i Danmark var strandet i 1892 skrev Gerson Trier, en af hovedophavsmændene til partiet, bl. a. følgende til Engels: »Jeg tror, at denne sløjhed er international, en følge af en standsning i bevægelsen, der er fremkaldt af arbejdsbrugernes organisation, og som om kortere eller længere tid, når arbejdsgivernes organisation er blevet fulgt af en endnu stærkere organisation af arbejderne, vil blive afløst af en stærkere fremskriden af arbejderbevægelsen og socialismen end nogen sinde før: måske havstillet før orkanen.«¹ Triers vurdering af denne periode er stort set identisk med Lenins senere angivne karakteristik af samme: »Der Westen tritt in die Phase der »friedlichen« Vorbereitung auf die Epoche künftiger Umgestaltungen. Überall entstehen sozialistische, ihrer Grundlage nach proletarische Parteien, die es lernen, den bürgerlichen Parlamentarismus auszunutzen, eine eigene Tagespresse, eigene Bildungsinstitutionen, eigene Gewerkschaften, eigene Genossenschaften zu schaffen. Die Marxsche Lehre trägt den vollen Sieg davon und wächst in die Breite.«² I perioden 1890-1900 var det ikke muligt at opretholde enheden mellem en revolutionær teori og praksis – omstændighederne krævede løsning af andre vigtige opgaver. Muligheden for en genoprettelse af enheden mellem teori og praksis efter 1900 mener jeg var til stede, f. eks. var socialdemokrati og fagbevægelse bredt set gennemorganiseret, men når det ikke lykkedes skyldes det bl. a. den reformistiske politiks synlige resultater: stigende stemmetal ved valg, vækst i parti- og fagbevægelses medlemstal osv., der snarere bekræftede fremfor afkræftede den førte politiks korrekthed og styrkede troen på den lige vej frem til målet. Teoriens rolle i forsøget på at genoprette enheden mellem teori og praksis efter 1900 skal jeg senere diskutere i vurderingen af Gustav Bang. Under dette punkt må det afsluttende konstateres, at U. Ø.

¹ Brev fra Gerson Trier til F. Engels trykt i *Arbog for arbejderbevægelsens historie* 3. 1973, s. 130 f.

² W. I. Lenin, *Die historischen Schicksale der Lehre von Karl Marx* (1913) i *Werke* Bd. 18, s. 577 f.

er af en anden opfattelse, idet han skriver: »Det er for mig yderst tvivlsomt, om der overhovedet kunne være ført en »bedre« politik, dvs. en politik med mere enhed mellem teori og praksis på baggrund af den danske kapitalismes særlige struktur ... Bebrejdelserne mod socialdemokratiet bør efter min mening først rejses senere, da socialdemokratiet fastholdt en reformistisk praksis på trods af de objektive forhold, og gik over til aktivt at forsvare det kapitalistiske samfund mod angreb fra arbejderne (især efter 1956/57)« (s. 209–210).

U. Ø.s vurdering af de enkelte tekster og de enkelte teoretikere modsiger efter min mening på flere punkter antologiens indledning. For det første drejer det sig om U. Ø.s meget uklare bestemmelse af begreberne »originalitet« og »selvstændighed«. U. Ø. finder en overraskende grad af teoretisk originalitet i dansk arbejderbevægelse på trods af det danske samfunds produktionsmåde (småproduktionsform). Han mener endvidere, at P. Knudsen og Gustav Bang fortjener prædikatet selvstændige socialistiske tænkere på dansk grund. Konsekvensen af dette er, at de to teoretikere, der ikke forsøgte at genoprette enheden mellem teori og praksis bestemmes som originale og selvstændige, mens de to, der gjorde et forsøg herpå betegnes som helt eller delvis uoriginale og uselvstændige. U. Ø.s anvendelse af begreberne bliver endnu mindre klar, når P. Knudsen s. 30 pludselig betegnes som ikke-original. Endvidere bliver begreberne meningsløse, når U. Ø. f. eks. om P. Knudsen skriver, at teorien ikke betød noget videre for ham (s. 30). Efter min mening får begreberne kun betydning for f. eks. P. Knudsen og G. Bang i relation til deres anvendelse af teorien. For det andet opfylder U. Ø. ikke sin målsætning (s. 11) vedrørende studiet af teoriens status på forskellige tidspunkter i arbejderklassens historie. I sin vurdering af P. Knudsens optrykte foredrag »Socialismen« (1884) tager U. Ø. den marx'ske teori som referencepunkt og sammenligner P. Knudsens tekst med. Efter U. Ø.s mening legemliggør Knudsens foredrag adskillelsen mellem teori og praksis. Efter min opfattelse er teksten original forstået på den måde, at Knudsen forbinder dele af den marx'ske teori med en selvstændig politisk taktik og strategi. »Socialismen« er ifølge min vurdering en redegørelse for mål og midler med en ikke ringe grad af overensstemmelse. F. eks. er troen på valgretten som middel til at udrydde det kapitalistiske samfund i overensstemmelse med, hvad Knudsen stod for igennem hele sit virke i socialdemokratiet. Knudsens redegørelse er dermed et udmærket eksempel på teoriens indhold og status på dette tidspunkt i arbejderbevægelsen.

Gerson Triers artikelserie »Anarkismen I–IV« (1894) falder udenfor antologiens ramme og formål. Den siger nemlig intet om den materialistiske historicopfattelses status hos ham, og det forekommer urimeligt eftersom han vel nok repræsenterer den mest veludviklede marxistiske tradition i Danmark før 1900. Med genoptrykningen af »Anarkismen« synes U. Ø. at ville vise forholdet mellem teori og praksis hos Trier, men et sådant forsøg må efter min mening afvises. U. Ø. overvurderer Triers sympati og tilknytning til anarkismen. I Triers teori er der måske paralleller til anarkismen i hans opfattelse af staten, men Triers teoretiske produktion i sin helhed berettiger ikke udnævnelsen af ham til anarkist. Nic. Petersen er repræsenteret med tre udmærkede tekster: »Pariserkommunen, Dens årsag og følger« (1891), »Den Materialistiske Historicopfattelse« (1907) og »Arbejderne og den Socialistiske Videnskab« (1913).

Teksterne af Gustav Bang udgør bogens bedste udvalg. Bang er repræsenteret med »Den sociale katastrofeteori« (1899), »Kapitalismens Tidsalder I. Kapitalismens gennembrud«. (Forordet 1902), endvidere teksterne »Fra kapitalisme til Socialisme« (1902) og »Den Socialistiske Fremtidsstat« (1903). U. Ø. betegner Bang som socialdemokratiets eneste originale marxistiske tænkere (måske bortset fra Marie Nielsen og Gerson Trier (s. 209)). Dette mener jeg bygger på en fejlfortolkning af Bangs produktion. Bang var

som teoretiker ikke original, idet han lå helt på linje med og var stærkt påvirket af Karl Kautsky, II. Internationales førende teoretiker. Bangs produktion bryder på ingen måde den socialdemokratiske praksis, men er snarere en legitimering af denne. Fælles for Kautsky og Bang var at de var centrister og netop adskillelsen af teori og praksis var centristernes kendetegn. Bang var altså på ingen måde med til at ændre arbejderbevægelsens praksis, men han var med til at cementere opfattelsen af, at samfundsudviklingen af sig selv gik i den ønskede retning. Jeg undervurderer på ingen måde Bangs anvendelse af teorien, der resulterede i en række til tider fremragende baggrundsanalyser, men jeg påpeger blot Bangs begrænsning, idet hans analyser tjente som en teoretisk begrundelse for, hvad den fastlagte praksis ville ændre og afskaffe.

Afsluttende må det konkluderes, at hensigten med denne tekstudgivelse er god nok. Indledningen og de ledsagende kommentarer er imidlertid efter min opfattelse diskutabile og flere steder modsiger indledning og kommentarer hinanden. For at undgå frustrerede læsere finder jeg det påkrævet, at U. Ø. råder bod på de upræcise formuleringer og meninger i de to efterfølgende bind, hvis indhold forekommer nyttigt og relevant. U. Ø.s indfaldsvinkel er for snæver. En ensidig fokusering på den marxistiske teori i dansk arbejderbevægelse kan ikke alene afklare forholdet mellem teori og praksis i arbejderbevægelsen. I realiteten kommer U. Ø. til at datere dansk arbejderbevægelses start fra o. 1884. I Louis Pios tid eksisterede der ifølge U. Ø. ingen teori om samfundet. Pio startede altså bevægelsen uden en analyse af noget som helst. Jeg tror, at det havde været muligt for U. Ø. hos Pio at finde en enhed mellem teori og praksis på flere områder, en formåen til at afsløre nogle sammenhænge og afdække nogle modsætninger i samfundet, samt et organisationstalant og en skribent, der forstod at artikulere arbejderne bevidsthed. Forbindelsen til I. Internationale, opfattelsen af sammenhængen mellem økonomisk og politisk kamp, produktionsforeninger kombineret med strejkevåbnet må være nok til at begrave myten om Pios lassalleanske smuler (se s. 16). De givne produktionsforhold og håndværkernes heraf bevidsthedsmæssige bundethed, interne modsætninger kombineret med borgerskabets fængselsmetoder satte imidlertid en stopper for en periode, der fortjener mere plads end blot en parentes.

Henning Grelle

Hans Branner: Småstat mellem stormagter. Beslutningen om mineudlægning august 1914. Dansk udenrigspolitisk instituts skrifter 5. København, Munksgaard 1972. 279 s. 69 kr.

Danmark har i nyere tid sjældent indtaget nogen betydningsfuld plads i stormagternes overvejelser. Kun i enkelte tilspidsede situationer træder landet ind i verdenshistorien. Når det sker, giver det ofte anledning til ikke ringe forvirring både her og i udlandet. Det hænger som regel sammen med, at ingen af parterne i forvejen har skaffet sig tilstrækkelige oplysninger eller har overvejet situationen grundigt. Da krigen brød ud i 1914, var således konjunkturerne slørede for såvel Danmark som England og Tyskland med hensyn til Danmarks rolle, de andre staters politik, og den potentielle værdi af det danske sø- og landterritorium. Efter krav fra tysk side besluttede den danske regering den 5. august – efter overvejelser og forhandlinger dagen igennem – at spærre gennemsejlingen af Storebælt ved at udlægge miner.

Denne beslutning blev truffet i løbet af en enkelt dag, og den egner sig derfor – i den udstrækning der er kildemateriale til rådighed – til en overskuelig beskrivelse af de faktorer, der påvirkede valget mellem mulige alternativer. Branners bog er en sådan studie, og den behandler ikke blot et væsentligt historisk emne, men er samtidig en over-